

Grundtvigs væksttanke

Fra menneskelivets begyndelse til dets fuldendelse

Af Lise Brandt Fibiger.

1. Indledning

Når Grundtvig i sine prædikener og salmer taler om menneskets vækst, mener han den vækst, der har dåben som udgangspunkt. Kun gennem dåben kan væksten begynde, og den fortsætter, indtil fuldendelsen oprinder. Fuldkommenheden, det evige liv, møder mennesket en forsmag på i nadveren. Derfor kan man sige, at væksten foregår mellem dåben og nadveren, dåben som begyndelse og nadveren som fuldendelse. Ved hver eneste gudstjeneste gennemløbes væksten fra dåb til nadver, og billedligt vokser mennesket fra den spæde begyndelse som det lille barn og til fuldendelsen som det fuldvoksne menneske.

Men i det daglige liv foregår væksten slet ikke så let. Der sker en vækst, men den sker med forhindringer, for også det døbte menneske kan falde tilbage i synden. Derfor må mennesket bestandig vende tilbage til menighedsfællesskabet i gudstjenesten. At Grundtvig i det hele taget regner med en vækst her, skyldes, at han aldrig ser bort fra menneskets naturlige vækst fra fødsel til død. Den naturlige vækst og det døbte menneskes vækst forløber efter samme orden. Det skyldes, at den naturlige vækst for Grundtvig ikke er den kun legemlige vækst, og det døbte menneskes ikke den kun kristelige og åndelige. Den naturlige vækst betyder for Grundtvig en legemlig og åndelig vækst, og det menneske, der vokser på den måde, er et naturligt menneske. Det naturlige menneske er i Grundtvigs brug af ordet det menneske, der lever af sin skabelse med den barnlige længsel og det barnlige håb om, at tilværelsen rummer mere end det jordiske og synlige. Skabte, det er alle, men

det er ikke alle, der er naturlige mennesker, for ikke alle lever af deres skabelse med den barnlige længsel, tro og håb.

Barnlighed er et meget væsentligt punkt i Grundtvigs væksttanke, og det er overalt i positiv betydning: det betegner mennesket, der lever med en umiddelbar tillid og tro på noget uden for sig selv. Det lille barns umiddelbare tillid til sine omgivelser overfører Grundtvig på menneskets forhold til Gud og Jesus.

Det døbte menneske - eller det genskabte menneske - er det naturlige menneske, som i dåben er genindsat som Guds barn, og der har fået Jesus som sin bror og frelser. Det naturlige og det genskabte menneske er altså ikke modsætninger til hinanden. Tværtimod er det naturlige menneske den absolutte forudsætning for, at genskabelsen kan ske i dåben. Det naturlige menneskes legemlige og åndelige vækst fortsætter, når genindsættelsen som Guds barn er sket. Det nye, der kommer til i dåben, er, at Jesus er med i menneskets vækst. Det kristne menneske er altså på engang naturligt og genskabt. Det kan ikke adskilles eller sammenblandes, når man taler om væksttanken i Grundtvigs teologi. Gud er skaberen af det naturlige menneskeliv, og han er genløseren af det samme liv. Konsekvensen af det bliver, at menneskelivet og dets verden får mening i sig selv. Det kristelige fremhæves ikke på bekostning af det menneskelige, men det kristelige og menneskelige har lige værd.

Dette er væsentligt at slå fast for at kunne forstå, hvad Grundtvigs væksttanke egentlig betyder.

Grundtvig er ikke pludselig kommet til klarhed over væksttanken. Der er sket en udvikling, som startede allerede omkring 1813, og som først sluttede engang i tyverne. I de tidlige prædikener, især jule- og sexagesimaprædikenerne, mærker man antydninger af, at Grundtvig beskæftiger sig med væksttanken, og i de følgende år bliver det stadig klarere, hvad det betyder for ham. Inspirationen til at tale om det naturlige og det genskabte menneskes vækst finder Grundtvig i Det ny Testamente. I den forbindelse kan man pege på Kolossenserbrevet og Efeserbrevet, især Kol. 1,15-20 og Ef. 4,1-16. I Kol. 1,15-20 møder man et udtryk for, at Kristus er midler for skabelsen og for genskabelsen, dvs. skabelse og genskabelse hører uløseligt sammen, og skabelsen er forudsætning for genskabelsen. Ef. 4,1-16 koncentrerer sig om de døbtes situation. De døbte er menighed og en enhed i kraft af dåben, og den skal vokse op til hovedet. Men samtidig er menigheden et fællesskab af syndere,

som bestandig falder fra dåbspagten og troen, hvorfor væksten må begynde forfra igen. Dette er et meget væsentligt aspekt i Grundtvigs teologi.

Også det synoptiske lignelseskapitel (Mark. 4 m. par.) har været en væsentlig inspirationskilde for Grundtvigs teologi. Det vil blive belyst under afsnittet Ord-Ånd-Hjerte (s. 218). Johs.3,16 har spillet en stor rolle for Grundtvigs syn på menneskelivet og verden: det er i denne verden, Guds kærlighed virker, det er her genindsættelsen som Guds barn skal ske.

Det er dette nytestamentlige syn, der i den følgende redegørelse vil ligge bag og mere eller mindre tydeligt skinner igennem. I tiden mellem begyndelsen i dåben og fuldendelsen i nadveren sker væksten. Men skal der kunne ske en kristelig vækst, må forudsætningerne være i orden. Den første forudsætning udtrykkes i treklangen:

2. Dåb-genfødsel-barnekår

Når barnet bliver døbt, sker der det, at det bliver et Guds barn, ganske som det oprindeligt var i skabelsen. Gud bliver følgelig barnets far, hvorfor Jesus som Guds søn bliver menneskets bror:

Vore egne Barne-Dage,
 I det bedste Folke-Hjem
 Intet er mod dem, vi smage
 Med Guds Søn i Bethlehem,
 Naar, gienfødte i Hans Navn,
 Han os tager mildt i Favn,
 Og, med meer end Engle-Røster,
 Nævner Broder os og Søster!
 IV 32,3

Men ikke nok med at barnet og Jesus bliver søskende. Grundtvig taler også om, at Jesus og det spæde barn bliver identiske i dåben. Det er egentlig Jesus selv, der som spæd fødes ved hver barnedåb:

Jesus Christus, Guddoms-Manden

Faderens og Kvindens Sæd,
 Ham det er og ingen anden
 Som i Daaben fødes spæd,

...

V 92,11

Det vil med andre ord sige, at hver eneste barnedåb er en tilbagevenden til julenat, og at det spæde barn har fødselsdag sammen med Jesus:

Alle *Christne* Fødsels-Dag
 Har med *Christus* sammen,
 Derfor i Hans Venne-Lag
 Stor er *Julens* Gammen,
 Ja, det hele Folke-Færd,
 Nyt og Gammelt, fjern og nær,
 Fødtes med sin Konge!

I 204,1

På den måde må Jesus den lille og barnet vokse op sammen og på nøjagtig den samme måde. Jesus måtte som ethvert menneske vokse legemligt og åndeligt; derfor kan det naturlige og genskabte menneskebarn ikke unddrage sig nogen form for vækst, legemlig eller åndelig:

»...saaledes voxer Guds-Barnet som det ny Menneske kun hos os i samme Grad, som vi levende tilegne os Vorherres *Jesu Christi* Menneske-Liv paa Jorden, saaledes som det virkelig var og udviklede sig ligesaa menneskelig som guddommelig fra den dybeste Dunkelhed til den høieste Klarhed, thi bliver vi ikke først som Vorherre Jesus, da han var tolv Aar gammel, da bliver vi aldrig som han, da han var tredive Aar gammel,...saa det er kun det gamle, forblindede og opblæste Menneske, der kan indbilde sig, at man godt kan overspringe det ny Menneskes Barndom og hele Opvæxt...« (1.s.e. h.3k. 1855; *Konfrontation*, s. 44).

Gud er Jesu og barnets far, men som søskende må de dog også have samme mor. Moderen er ifølge Grundtvig menigheden. Menigheden er Maria, og ganske som Jesu Mor, Maria, opdrog Jesus, således føder og opdrager menigheden dåbsbarnet. Som et eksem-

pel på dette kan man tage en salme fra 1858, der som overskrift har titlen, »Herrens Hustru« (V 113). Hustruen er menigheden: »En Kvinde fiin/Saa *moderligt* er hendes Hjerte« (v. 2). Med v. 3 bliver det klart, at der er tale om et ægteskab mellem Gud og menigheden:

Guds Menighed ved Vorherres Daab,
 Guds Sønner og Døttre hun føder
 Og medfødt hos dem er Himlens Haab
 Hos Hedninger alle som Jøder
 Vorherre dem bader
 I Aanden, som kom fra Gud-Fader
 Børne-Udkaarelsens Aand!

I dåben fødes børnene af og til menigheden, og som en mor under børnenes opvækst opdrager dem med sin kærlighed og bevarer dem i hjemmet, sådan gør menigheden det også. Alle, der fødes af menigheden i dåben, har i sig »Himlens Haab«. Håbet er medfødt, dvs. det er det håb, som det naturlige menneske har i sig fra skabelsen af. Derfor er dåben for alle, hedninger som jøder.

Ved genfødslen i dåben får barnet Helligånden, det bades med den. Det er Helligånden, der giver børnekår, fordi den kommer fra Gud som Guds repræsentant på jorden. Uden den var der ingen vækst:

Guds Menighed ved sin Moderbarm
 Opammer de Smaa med Ord-Mælken,
 Guds-Aanden dem løfter paa sin Arm
 Til Buen, som Himmellofts-Bjelken,
 Guds-Aanden dem mader,
 Opføder med »Abba! vor Fader!«
 Den Allerhøiestes Børn!

V 113,4

Ganske som et spædbarn i den første levetid ikke får andet end mælk, får de døbte kun »Ord-Mælken«, dvs. den næring, som de på det tidspunkt af deres liv kan tåle. Senere under væksten går de over til den faste føde, og her kommer Ånden ind i billedet: det er den, der mader og opføder. Menigheden og Ånden er de egentlige opdragere fra den spæde begyndelse og til fuldendelsen.

Den døbte har altså en jordisk mor, menigheden, og en himmelsk far, Gud. Den himmelske far er nærværende i Ånden. Barnet bliver derfor et spejl og en afglans af det himmelske, men gennemløber væksten fra begyndelse til fuldendelse hos moderen.

Dåben betyder tillige, at det spæde barn bliver genfødt og genindsat som Guds barn. Her har vi den første af de treklange, som man så ofte kan finde hos Grundtvig: Dåb - genfødsel - barnekår. Med barnekår følger også det, at det lille barn i dåben får skænket Fadervor. Fadervor er Jesu egen bøn, det er »Barnebønnen«:

Saa lærer os Guds Søn
Sin egen Barnebøn,
Indaander i vort Bryst
Sin egen Barnerøst.

Guds Søn med Faderfavn
Os giver Børnenavn,
Gud siger om vor Bøn:
Den kommer fra min Søn.

V 108,6-7

Det er logisk, at Fadervor både er Jesu og barnets bøn, når de to i dåben bliver et. Det er en barnebøn, fordi den følger Jesus den lille og det spæde barn fra vækstens begyndelse, og indtil Jesus og barnet er blevet fuldvoksne.

Fadervor ikke blot følger barnet i væksten, men Fadervor er bevis på, at dåben betød genfødsel og barnekår:

At med himmelsk Barnehaab,
Arveret tillige,
Vi gienfødes i vor Daab,
Fødes til Guds Rige,
Det beviser Fadervor,
Som os skiænker Børnekaar
Med Guds Førstefødte!

V 175,5

Under væksten vil der bestandig ske et brud på dåbspagten fra menneskets side, og det betyder, at væksten vil brydes af. Netop

fordi det naturlige og det genskabte menneskeliv ikke kan adskilles, er mennesket ikke frelst i dåben, men det vil gang på gang falde bort fra sin dåb. Væksten er ikke kontinuerlig. Netop i den situation kommer Fadervor ind i billedet. Trods bruddet og frafaldet står Fadervor stadig som et bevis for, at mennesket en gang for alle har fået barnekår og er Guds barn. Fadervor viser tilbage til dåben, og under bønnen vil mennesket kunne komme til at genoptage den afbrudte vækst. Kun under bønnen vil væksten kunne begynde igen og fortsætte:

Kald paa Herren ved hans Navn,
 Søg ham i Gud-Faders Favn,
 Stol paa Herrens Børneaar
 Stam i dem paa Fadervor!
 Slaa din Lid til Helligaanden,
 Som oplyser efterhaanden,
 Hvad tillive han har kaldt!

IV 22,5

Det er Helligånden, der under væksten skal opleve og oplyse, så det Fadervor, der, så længe der er vækst, kun stammes frem, engang kan synges ud. Det er Ånden, der virker i bønnen, og kun på den måde kan væksten under bønnen påny begynde. Billedligt forbliver den døbte et barn under væksten, hvorfor Fadervor hele tiden stammes frem.

Men Fadervor viser ikke blot tilbage til dåben; når Ånden virker i bønnen, vil Fadervor også vise frem mod fuldendelsen. Med andre ord, Fadervor indtager en midterposition:

Det viser tilbage og frem, og på den måde forbinder Fadervor begyndelse og fuldendelse. Grundtvig kalder det for en himmelstige:

I »Vorherres Bøn« for Øie
 Stillet er os Stigen ny
 Fra det Lave til det Høie,
 Til »vor Fader« over Sky,

...

V 114,14

Stigen forbinder begyndelsen og fuldendelsen, det lave og det høje. Som en himmelstige følger Fadervor fra den spæde begyndelse i dåben frem til fuldendelsen. Når Ånden virker i bønningen, bliver Fadervor egentlig vækstsymbol. For det er under bønningen, at væksten sker. Ånden opliver og oplyser, så den bedende på engang sættes tilbage til sin dåb og ser fremad mod fuldendelsen. Uden at Ånden således virker under bønningen, ville den døbte ikke blive mindet om dåb-genfødsel-barnekår, og væksten ville ikke kunne komme igang. I treklangen står Fadervor som formidler af væksten og med Åndens indvirken som egentligt vækstsymbol.

Helligånden har følgelig en betydelig indflydelse på væksten. Sammen med Ordet og Hjertet har Ånden en afgørende funktion for forståelsen af forholdet mellem det naturlige og det genskabte menneskes vækst.

3. Ord-Ånd-Hjerte

Det kan være vanskeligt entydigt at afgøre, hvorvidt Grundtvig mener, at Ordet og Ånden er i menneskehjertet forud for dåben, eller om Ordet og Ånden er en følge af dåben og bliver skænket i dåbsøjeblikket. Men undersøger man, hvad Grundtvig mener med de to ord, opdager man, at »Ordet« i Grundtvigs teologi er skabelsesordet og genløsningsordet, og »Ånden« tilsvarende skabelsesånden og genløsningsånden. Skabelsesord og -ånd må vækkes i menneskehjertet, førend dåben kommer til, og er det ikke tilfældet, da har dåben ingen virkning. Som før nævnt er det naturlige menneske forudsætning for, at dåben kan gælde, og naturligt er mennesket, når det har skabelsesordet og -ånden i hjertet. Når det er tilfældet, vil det genløsningsord og -ånd, som lyder ved dåben, smelte sammen med skabelsesordet og -ånden, så Ordet og Ånden kommer til at rumme begge elementer. I virkeligheden er det det samme Ord og den samme Ånd, som lød ved skabelsen, og som lyder, hvergang et menneske bliver døbt. Det er i begge tilfælde Guds Ord og Guds Ånd, der virker. Gud skabte engang, Gud skaber igen:

Jordens Kredts var tom og øde
Som en Afgrund, skjult med Vand,

Alt var mørkt som hos de Døde
 Ei af Lys et Solegran,
 Men Guds Aand fra Vest til Øst
 Svæved i Hans Almagts-Røst
 Kaldte Lyset frem af Mørke,
 Skabde Paradis af Ørke.

Jordens Kreds er tom og øde
 Som en Afgrund, skjult med Ild,
 Magtesløst er alt det Døde
 Men dog kun, som Gud det vil,
 Og hans Aand fra Vest til Øst
 Svæver i Hans Almagts-Røst
 Kalder Livet frem af Døden,
 Som af Mørket Morgenrøden!

IV 17,1+4

Jesu fødsel, opstandelse og Åndens komme står imellem den første og anden skabelse, og alligevel er det det samme, der sker. Skabelsesord og -ånd hører sammen med genløsningsord og -ånd, og det får som konsekvens, at det naturlige menneskeliv er godt i sig selv. Det var godt i den første skabelse, det er godt i genskabelsen.

Når der er tale om en gentagelse af den første skabelse, betyder det for mennesket, at det må have en rest i sig af skabelsens gudbilledlighed. Ellers ville der være tale om en ny-skabelse med et nyt Ord og en ny Ånd, og en sådan ny-skabelse ville intet have med det naturlige menneske at gøre, eller med skabelsesordet og -ånden. Men Jesus kom til verden for at genoplive gudbilledligheden, og han kom som et barn for at vise, at overfor Gud er mennesket et barn:

Guds-Billedet fra Evighed
 Vor Mester viis,
 Som kom fra Himlen til os ned
 Paa Børne-Viis,
 Har med sit Liv og med sit Ord
 Oplyst Guds-Billedet paa Jord,
 Han det har viist, han det har sagt,
 Jordlivet kun i Barnedragt
 Har Adgang til Guds Rige!

V 138,4

Barnekår og barnlighed er forudsætning for, at mennesket kan modtage Ordet og Ånden i hjertet. Igen ser vi i dette vers den parallelle vækst mellem Jesus den lille og det døbte barn: Jesus kom som et barn og voksede som et barn, og det samme gælder det døbte menneskebarn.

Det naturlige menneske har barnligheden i sig, fordi det lever af sin skabelse, dvs. med skabelsesordet og -ånden i hjertet. Derfor vil det menneske modtage genløsningsordet og -ånden i dåben. Der er intet menneskeligt, der forsvinder, men livet får et større perspektiv. I barnlig tillid til Gud som skaberen og genløseren leves menneskelivet fuldt ud. Det er derfor ganske naturligt, når Grundtvig taler om Ord-Ånd-Hjerte i vækstsammenhæng, at han knytter til ved det naturlige menneskelivs område. For det er i dette af Gud skabte liv, væksten sker. Ordet og Ånden hører til i menneskets verden.

Inspireret af det synoptiske lignelseskapitel kalder Grundtvig Ordet for sæden, der skal slå rod i menneskehjertet. Skal sæden kunne slå rod, må der en livgivende kraft til, og denne kraft er Ånden. I Grundtvigs billedsprog tales på følgende måde om Ord-Ånd-Hjerte:

»I *Aandens Verden er Hjerte-Laget Jorden*, og Herren maa jo nødvendig have Ret i, at kun hvor Sæden falder i *god Jord*, kun der opvoxer og modnes den til at bære mangefold Frugt, kun hvor Hjertet er reent og godt, kun der kan Saligheds Fryd oprinde, kun der kan den evige Glæde opslaae sin Bopæl!...

...ligesom det forjættede Land, saaledes maa ogsaa Dets herlige Grøde nødvendig have sit levende, virkelige Billede herne- den, og at naar dette Billede blegner og falmer, da kommer det af, at de Christne ei tilegne sig den dybe Sandhed i hele sin Fylde: at *Sæden er Guds Ord...*« (Søndag sexagesima; SB, II, s. 230f. og 234).

Men Grundtvig kan også bruge sit billedsprog på anden måde. I den »legemlige« sæd er Guds Ord:

Ja, fryd dig, Mark! siung høit, du Skov!
 I Muldet gaaer nu Herrens Plov,
 Og Selv Han lægger Sæd i Jord
 Til Himmel-Brød paa Alter-Bord!

III 67,21

Jorden vi pløie og Sæden vi saae i det Lave,
 Væxt og Velsignelse dog kun er Himmelens Gave,
 Og med dit Ord
 Planted du, Herre, paa Jord
 Til os en Paradis-Have!

IV 30,2

Den »legemlige« sæd og sæden i »Aandens Verden« er følgelig ikke to forskellige former for sæd. Guds Ord er i det naturlige livs område, som det er i det kristelige livs.

Når mennesket er et naturligt og genskabt menneske, vil det forbinde den »legemlige« og den »aandelige« sæd. For barne-troen er der tale om en enhed, idet begge betydninger er grund til vækst:

»...ved Guds Ord naturligvis tænke [børnene] sig et Ord, der er ligesaa almægtigt i aandelige Ting, som det var i Legemlige, det Gud taledede i Begyndelsen, da han sagde: bliv Lys og Lyset blev! Og som det nu gaaer Guds Børn med Ordet, saa gaaer det med Sæden, de tager det i allerstrængeste Forstand, som Man maa tage alle de Ord, Man skal lære noget af...thi vistnok tænke de ikke, at Ordets Sæd, hvoraf Saligheden opvoxer, er enten Byg eller Hvede eller noget Sæd, som man kan see for Øine og føle paa med Hænder, men de tænke ligefuldt at Guds Ord har alle det gode Sæde-Korns Egenskaber, saa den aandelige Sæd er ligesaalidt som den legemlige en blot Begyndelse, men den virkelige Grund til Væksten og til Høsten, saa det er Guds Ord og intet Andet, af hvad Navn nævnes kan de troe og stole paa i Salighedens Sag«. (Søndag sexagesima 1835, s. 3f.).

Men skal Ordet som sæden vokse i hjertet, må Ånden være den livgivende faktor, der giver kraft og genskaber den gode jordbund.

Ånden begynder og fuldender:

»...at Herrens Lignelse om Sædemanden med hans egen Forklaring, det er den klareste Oplysning der kan gives om det store og underfulde Saliggjørelsens Værk, som den Helligaand i Vorherres *Jesu Christi* Navn har begyndt og vil fuldføre til Vorherres *Jesu Christi* Dag, thi det er jo den vidunderlig jævne og klare Oplysning, at det er *Ordet* og *Troen*: Guds Ord og Menneskehjertets Tro paa dette Guds Ord, disse To, som Aanden gør til Eet og udretter derigennem hele den himmelske Faders gode Gierning til vor Frelse fra Fortabelse og vor Deel-

agtighed i det evige Liv« (Søndag sexagesima 1855; *Konfronation*, s. 60).

Hvor Ordet og Ånden virker ind på hjertet, der vil der være en vækst, som vil give frugt:

Himmel-Sæden er Guds Ord
 Med Guds Kraft i Aanden,
 Kun i Hjertet er Guds Jord
 Tro er Hjerte-Haanden
 Lukker den sig om Guds Ord,
 Hjertet er den gode Jord,
 Evigt Liv er Frugten!

V 324,1

Når Ordet har slået rod i Guds jord, hjertet, da bor Gud med sit Ord på jorden:

Da Guds-Ordet i min Mund
 Rødder slaaer i Hjertets Grund
 Da er han mig nær,
 Da er han mig kiær,
 Da boer i sit Ord
 Himlens Gud hos mig paa Jord.

IV 273,3

Uden menneske-hjertet som den gode jord kunne Ordet ikke virke på jorden. Af sig selv er hjertet ikke godt, jordbunden ikke rede:

See vi til vort eget Hjerte,
 Templet for din Aand paa Jord,
 Flux vi føle det med Smerte,
 Daanet der er Livets Ord,
 Dine Løfter, Skygger lige,
 Flagre i de Dødes Rige!

I 48,2

Skaberordet og -ånden er skjult i det hjerte. Det skal først vækkes, men når det er sket, da vil det hårde hjerte smelte, og Ordet udbredes som en løbeild:

Glødende Tunger snart paany
 Skabes, naar Hjerterne smelte,
 Aanden, som før kom ned fra Sky,
 Skyder sig op under Bælte,
 Da gaaer det samme Livets Ord
 Rundt som en Løbe-Ild paa Jord,
 Tænder saa Brudefærds-Blusset!

IV 341,3

Ånden kom ned fra himlen for at virke på jorden i det naturlige liv. Ånden skal virke, så Ordet kan udbredes til de mennesker, i hvis hjerter det levende skabelsesord og -ånd er vakt tillive, så de tillige med det naturlige menneskeliv får det genskabte menneskeliv. Udbredelsen af Ordet, det er tegn på, at der er en vækst i gang.

Når hjertet er gjort levende, vil der brænde en ild i hjertet. Det er et helt andet billedsprog, som Grundtvig nu bruger, inspireret af Ap. G. 2, 1ff.: Helligånden, der kom som tunger af ild til apostlene. Hjertet brænder, når genskabelsen er sket i dåben; men ilden brænder ikke altid lige godt, fordi væksten bestandig går i stå og må begynde igen. Men en ting er sikkert: ilden vil aldrig slukkes, der vil forblive en gnist, som kan blive til en stor ild:

»...hverken meer eller mindre end Guds Kiærlighed i ham, saa at har vi mindste virkelig, oprigtig Kiærlighed til vor Frelser, da er denne Ild ogsaa optændt hos os, om den end brænder svagt, ja ulmer kanskee kun som en Gnist under Asken, thi det er vist, at han, som ikke slukde den rygende Tande, men pusteden op hos os til et brændende og skinnende Lys, han kvæler heller aldrig den ulmende Gnist, men nærer og styrker den til baade at smelte vore Hjerter og at opløde vore Tunger til hans Kiærligheds Priis.

...saa det vil blive klarere i Herrens Huus end nogen andendsteds i den vide Verden, at af en lille Gnist kan vorde en stor Ild, ja en stor Guds Kiærligheds Ild, baade i Hjerte og paa Tunge, i Sang og Tale, og i hele Levnets-Løbet, saa Guds Søn skal endnu klarere herliggiøres paa Jorden for de Sidste end for de Første...« (Pintse-Søndag 1855; *Konfrontation*, s. 117f.).

Gnisten vil først blive en stor klar ild, når det evige liv oprinder;

men at den er her, og at der kan pustes liv i den nu, det er der ingen tvivl om. Liv er der, selv om det synes svagt.

Ord-Ånd-Hjerte er forudsætningen for, at væksten kan komme igang. Det Ord og den Ånd, som var ved skabelsen, gentages nu, så skabelsens orden kan genoprettes og hjertet blive den gode jord for Ordet. Om Ordet skal bære frugt, afhænger af hjertet som grunden og Ånden som livgivende faktor. Sæden plejer at sætte frø, blomst og frugt. Ordet er ingen undtagelse. I hjertet gror Ordet ved Åndens kraft, og således opstår tro-håb-kærlighed: frø, blomst og frugt. Nu er forudsætningerne til stede for, at den egentlige vækst kan tage sin begyndelse.

Det foregår ved den tredie treklang:

4. Tro-håb-kærlighed

Når det spæde barn i dåben har fået Jesus som sin bror og barnekår i forholdet til Gud, og når Ordet ved Åndens kraft har sået sin sæd i det genoplivede menneskehjerte, kan tro-håb-kærlighed indpodes i dåbsbarnet:

...
 Thi vi gienfødes i vor *Daab*
 Med Peders *Tro* til Pauli *Haab*,
Johannes-Kiærligheden!
 I 93,2

Tro-håb-kærlighed kom med Jesus den lille til barnet. Da dåben er gentagelse af julenat, har tro-håb-kærlighed sin egentlige begyndelse der:

Tro og Haab og Kiærlighed
 De blev lagt i Krybberummet,
 Over dem dog sang »Guds Fred!«
 Aanderne i Himmelrummet
 Og til Himlene iløn
 Voxde op de med Guds Søn!
 V 253,5

Følgelig har treklangen sin begyndelse i det lave og barnlige. Med denne treklang vokser barnet fra den spæde begyndelse og indtil fuldkommenheden:

Til klart Guds Aasyn vi skal see
 Og ret Hans Hjerte kiende,
 Guds Gierning hos os Dyder tre
 Begynde og fuldende,
 Med Aanden kom de ovenned,
 Og Tro og Haab og Kiærlighed
 Er Navnet paa de Trende.

IV 258,1

Som treklang er tro-håb-kærlighed vækstsymbol, fordi det er med tro-håb-kærlighed, barnet vokser. Treklangen udvikles og vokser med barnet. Men i Grundtvigs teologi er treklangen ikke bare noget indvortes i det individuelle menneske, ej heller noget mystisk, men tro-håb-kærlighed viser sig i menigheden, her hvor væksten sker:

»Det er nemlig gaaet op for mig, at det christelige Menneske-Liv har kun tre kiendelige Ytringer herved, som svarer til de tre christelige Inderligheder, som Aanden har aabenbaret os, er *Tro* og *Haab* og *Kiærlighed*. Og disse tre christelige Livs-Ytringer er *Bekiendelsen*, *Forkyndelsen* og *Lovsangen*, nemlig den christne Troesbekiendelse, det christelige Haabs Forkyndelse og den christelige Kiærligheds Lovsang. Troen er den aandelige Moder, Haabet er den aandelige Søn, og Kiærligheden er det hjertelige Fællesskab« (16.s.e.trinitatis 1856; VP, s. 389).

Disse tre livsytringer i menighedens fællesskab åbenbarer under levnetsløbet, hvad dåben har betydet for mennesket. Disse tre livsytringer er de ydre tegn på den genindsættelse som Guds barn, der er sket, og tillige tegn på, at Ordet har sået sin sæd i hjertet, og at der er noget, der gror:

»Med denne Grund-Oplysning om det christelige Liv, som et *Troes-Liv*, og om *Menighedens* Troes-Bekiendelse, som det egentlige *Livstegn*, med denne Oplysning seer man derimod let, at det kun er i en med *Bekiendelsen* overensstemmende levende *Forkyndelse* og *Lovsang*, at det christelige Liv bestandig kraftigere og klarere kan og maa aabenbare sig, mens den

christne Menigheds hele Levnetsløb maa vise, om det ny, christelige Liv er mere eller mindre *menneskeligt* end det Gamle, der enten er ført, *førend* Christus kom, eller føres dog *uden* Daabs-Troen paa Christus og Gienfødelsen til hans eget *Menneske-Liv* i Daaben efter hans egen Indstiftelse« (*Den christelige Børne-Lærdom*; VU, VI, s. 81).

Kun gennem tro-håb-kærlighed vil det kristelige liv kunne vokse og blive klarere, og samtidig må det liv, som findes, hvor tro-håb-kærlighed synligt viser sig gennem bekendelsen, forkyndelsen og lovsangen, vise, om menneskelivet er menneskeligt, dvs. om menneskelivet leves af skabelsen og ikke egenrådigt. Igen ser man, at det naturlige og det genskabte ikke kan adskilles. Set fra denne synsvinkel er treklangen tro-håb-kærlighed en enhed, som er sideordnet, og som sideordnet sker der ingen vækst fra tro til håb og fra håb til kærlighed. Det er logisk, når de tre livsytringer er bekendelsen, forkyndelsen og lovsangen, for ingen af disse kan fremhæves som mere og vigtigere end nogen anden. Men betragter man tro-håb-kærlighed fra en anden synsvinkel, er der tale om en vækst imellem dem. Når Grundtvig bruger billedet frø-blomst-frugt, er det væksten, der ligger bag:

Troens Ord i Aands-Udraabet
 Det er Kiærlighedens *Frø*,
 Kiærlighedens *Blomst* er Haabet
 Om det Liv, som ei kan døe;
 Kiærlighedens *Frukt* i Eden
 Livet er i Kiærligheden,
 Evigt Liv i Fællesskab!

V 232,6 (mine udhævninger)

Det sideordnede er helt forsvundet. I stedet er der tale om tre led, som i en udviklingsproces er afhængige af hinanden, men som alligevel er selvstændige begreber, der kræver en selvstændig behandling. Troen er frøet og begyndelsen, håbet er blomsten og midten, kærligheden er frugten og enden. Forholdet mellem disse tre, set under denne synsvinkel, viser de tre følgende vers:

Vor Tro er ei paa hvadsomhelst,
 Man Christendom vil nævne,

Men kun Hvad os har skabt og frelst
 Og fører paa det Jævne,
 Og saa paa Alt hvad *Troens Aand*
 Os leder til med kiærlig Haand,
 Alt efter Hjertets Evne!
 I 93,3

Troen er en tro på skabelsen og på genskabelsen ved Kristus. Det er en tro, der hører til i det jævne, dvs. i den barnlige sfære her i det jordiske:

Vort *Haab* er ei paa Drømme bygt,
 I Luften ei det svæver,
 Men hviler paa Guds-Ordet trygt,
 Og paa hvad Hjertet kræver:
 Om evigt Liv for Sjæl og Krop
 Det reiser til vort Hoved op,
 Det os til Himlen hæver!
 I 93,4

Udviklingen fra tro til håb er tydelig: håbet hæver mennesket mod himlen. Men i begge vers er hjertet centralt placeret: det er herfra tro og håb udgår. Håbet er et håb om evigt liv, ikke for sjælen alene, men også for legemet. Der er ingen åndeliggørelse mulig.

Mens troen forbliver i det jævne, og håbet hæver mennesket mod det himmelske, så er kærligheden både i det jævne og i det evige. I den bearbejdede udgave af I,93 siger Grundtvig det således:

Vor *Kiærlighed* ei blusser vild,
 I Røg sig ei indsvøber,
 Men brænder klar med Lue mild
 For ham, som dyrt os kiøber,
 Den lever af hans Læbers Ord,
 Opvoxer med ham ved hans Bord
 Og til hans Dyd sig øver.
 IV 258,4

Det er nutid og fremtid i et. Sådan er kærligheden på jorden, når den er, som den skal være, og sådan vil den være, når fuldkommen-

heden oprinder. Man fornemmer det dobbelte aspekt, der er udpræget i Grundtvigs teologi, netop når det drejer sig om kærligheden: på den ene side er der tale om den fuldkomne kærlighed (linie 1-3), på den anden side skal kærligheden vokse (linie 4-7). Det kan hænge sammen med, at kærligheden er frugten og enden, og at den er med i fuldkommenheden; men kærligheden er samtidig begyndelsen til alle ting og altså også med i det jordiske liv fra den allerførste begyndelse. Det så vi i det på s. 228 citerede vers (V 232,6). Som enden på alle ting og det eneste, der er tilbage i fuldkommenheden, overstiger kærligheden langt troen og håbet:

Det klinger sært, at *Kiærlighed*
 Skal ene evig vare,
 Vort Hjerte ømmer sig derved
 At lade *Haabet* fare,
 Og selv den fromme Barne-Tro
 Til Evighedens Fryd og Ro
 Vil kiækt sin Ret forsvare!
 I 93,6

Som frøet og blomsten forsvinder, når frugten er moden, gælder det i forholdet tro-håb-kærlighed.

Men kærligheden bærer ikke frugt her på jorden, det sker først i fuldendelsen. Så længe væksten varer, foregår den med tro-håb-kærlighed, dels en sideordnet enhed, dels tre selvstændige begreber.

a. troen som begyndelse

Troen er i Grundtvigs teologi, når sammenhængen er vækst, først og fremmest knyttet til treklangen dåb-genfødsel-barneskår. Her starter troen, og fordi dåben er udgangspunktet, er troen i det jævne og hører barnligheden til. Men troen hører først og fremmest til denne treklang, fordi ved dåben lyder trosbekendelsen. Det er til det naturlige menneske, der har barnlig tillid til Gud som sin skaber, der bliver talt. Spørgsmålet er, om det spæde barn kan have nogen form for tro før dåben, eller om troen bliver podet ind i barnet ved dåben. Ifølge Grundtvig selv er han ikke af den opfattelse, at det lille barn tror, men han foretrækker barnedåben »af den simple Grund, at al Fødsel, den Aandelige saavel som den Legemlige, maa være lettest, naar man er lille, og jo længere man voxer, des

større bliver man« (VU, III, s. 432). Men at mennesket generelt ikke kan have en tro forud for dåben, vil det være forkert at påstå. For trosbekendelsens 1. artikel kan ligeså godt gælde det ikke-døbte menneske. 1. artikel hører det naturlige menneske til: Troen på Gud Fader er uafhængig af dåben. De to andre trosartikler derimod forudsætter, at det naturlige menneske er blevet døbt. 2. trosartikel er genskabelsens forudsætning: Jesu fødsel, død og opstandelse. 3. trosartikel knytter den 1. og 2. sammen: Helligånden er Guds skaber- og genløserånd. Der er altså tale om en tro på Gud som skaberen før dåben, en tro som bliver udvidet med det nye, som kommer til i dåben, nemlig Jesus som menneskets bror, der skal vokse op med den døbte, og Helligånden, der skænkes mennesket som den livgivende faktor.

På den måde knyttes kristentroen til dåben. Men Grundtvig går videre. Han parallelliserer troens Ord - trosbekendelsen - med krybberummet. Som Jesus julenat lå i krybberummet, sådan ligger Jesus den lille ved hver barnedåb i Troens Ord:

Som han laae i Krybberummet
Ligger han i »Troens Ord«
Saa den Store sig har krummet
Før at findes Spæd paa Jord
Men dog altid hvor han fødes,
Miskundhed og Sandhed mødes
Voxer op til Gud og Mand.

IV 280,8

Kun fra det lave og barnlige stade kan væksten til Gud og mand ske. Under væksten vil troen bestandig svigte og blive svag, og bestandig må troen styrkes ved en tilbagevenden til det barnlige og til dåben, hvor trosbekendelsen første gang lød. Derfor forbliver troen barnetro, hvor gammelt af år mennesket end er:

Troens Ord med Isse graa,
Som kun Børnesind forstaae,
Laan det Øre Nat og Dag,
Det er Salighedens Sag;

...

IV 22,4

Trods det at troen er i det lave og barnlige, er troen samtidig bevis paa, at det jordiske og det himmelske hører med til livet. Troen på Jesu fødsel som et menneskebarn med en jordisk mor og en himmelsk far, troen på hans død og opstandelse og troen på Helligåndens komme knytter forbindelsen mellem himmel og jord. Troen er kommet ned til det lave som en gæst fra himlen:

O, Vidunder-Tro!
 Som slaaer over Dybet den hvælvede Bro
 Der Iis-Gangen trodser i buldrende Strand
 Fra Dødninge-Hjem til de Levendes Land,
 Sid lavere hos mig, du høibaarne Giæst!
 Det huger dig bedst!

III 86,9

Slår troen rod i menneskehjertet, vil troen aldrig blive noget svævende, der ikke kommer det jordiske ved, og den vil aldrig blive for den voksne. Den vil forblive i barnehjertet:

Der er en Himmel-Stige
 For Troen i vor Barm,
 Men det er sært at sige,
 Den gaaer ei op, men ned.
 I Sky mon Tro ei stævne,
 Men hvile paa det Jævne
 Og slaae i Dybet Rod.

V 237,1

Kun hvor troen slår rod i det jævne og barnlige, er der mulighed for, at mennesket kan vokse. Troen hører til i det lave for at holde mennesket fast i den af Gud skabte verden og hindre en flugt herfra, samtidig med at troen afslører, at tilværelsen rummer mere end det rent jordiske. Men heller ikke troen kan kaldes egentlig vækstfaktor. Som begyndelse er den forudsætning for, at der kan ske mere, at håbet kan komme til. For håbet, blomsten og midten, det er det egentlige vækstsymbol.

b. Håbet

Men selv om håbet er midte og blomst, kommer håbet alligevel også til ved dåben. Troen føder håbet:

Vort Løsen er vor Tro og Daab,
 Det er vor Samfunds-Kjæde,
 Deraf udspringer alt vort Haab,
 Oprinder al vor Glæde,

...

IV 300,1

Håbet må nødvendigvis komme til ved dåben, ikke alene som et led i treklangen, men fordi håbet er Jesus selv. Håbet=Jesus fødes ved hver barnedåb:

Jesus! ja, Du vil jo være
 I os *Herlighedens Haab*,
 Fødes, til Gud Faders Ære,
 Hos os i hver Barne-Daab,
 Voxe hos os allesammen
 Op i Sky med Fryd og Gammen!

I 48,18

Dåbsbarnet og Jesus den lille blev som nævnt (s. 215) et i dåben, derfor må dåbsbarnet altså også kunne kaldes »Herlighedens Haab«. Det betyder, at det er håbet, der vokser op sammen med barnet. Logisk set er håbet det egentlige vækstsymbol:

Troen, hun er af samme Art,
 Har og et Skiød for *Guds-Ordet*,
 Føder os *Haabet* aabenbart,
 Som med Guds Kraft er omgjordet,
 Haabet opgroer i Herrens Hjem,
 Bærer med Barnet i Bethlehem
 Navnet: *Gudsherligheds-Haabet!*

IV 309,3

Håbet vokser op i menigheden (»Herrens Hjem«), og det kaldes

med Jesus den lille («Barnet i Bethlehem») »Guds Herligheds-Haabet«. Følgende vers viser endnu tydeligere håbet som værende dåbsbarnet:

Født af *Troen* i vor *Daab*,
 Herlighedens store *Haab*
 Voxer, under *Herrens Bøn*,
 Op i *Aanden* til *Guds Søn*,
 Og naar *Sønnen* bliver stor,
 Alt som *Prindserne* paa *Jord*,
 Spiser han ved *Kongens Bord*!
 I 88,14

Her er der tale om, at »Herlighedens store Haab« vokser op til at blive Jesu ligemand. Barnet og håbet er identiske. Som vi så under Fadervor, var det under bønningen, at væksten sker. Det samme finder man i dette vers: det er under bønningen, håbet vokser. Både håbet og Fadervor er vækstsymboler.

Håbet starter sin vækst på samme sted som troen, nemlig i det lave og barnlige. Men født af troen, er håbet noget mere. Det indtager en midterposition, og det betyder, at håbet peger tilbage på dåben og Jesus den lille og frem mod det fuldkomne og Jesus som den fuldvoksne mand. Som midterposition er håbet ikke alene forbundet med Jesus den lille og julen, men også med den opstandne og påsken. Det forener i højere grad end troen det jordiske og himmelske, det menneskelige og guddommelige. Der er tale om en dobbelthed i Grundtvigs håbs-begreb: håbet er her i det lave og barnlige, og samtidig svæver det mellem himmel og jord:

...
 Haab vi have,
 Fra det Lave,
 Høit at stige:
 Op med Dig til Himme-Rige.
 III 125,7

Håbet er ikke noget, man er sikker på at have i sit hjerte. Det er underkastet menneskets tvivl og bortvendthed fra dåben. Dør det, kan det genoplives ved at se tilbage på dåben og ved at komme til nadveren:

Døer da end det lille Haab,
 Vi har fattet til Guds Naade,
 Det gjenfødes i vor Daab
 Paa Guds hemmelige Maade,
 Næres, paa Vorherres Ord
 Med Guds Gaver ved hans Bord,
 Voxer op til Livets Krone!

V 251,5

Håbet vokser under bønnen, stod der i det ovenfor citerede vers (I 88,14). Det betyder, at håb og Fadervor ikke er uden en vis tilknytning. Som håbet indtog Fadervor en midterstilling og viste både tilbage og frem. Derfor må det være under bønnen, når håbet genfødes ved dåben og ved nadveren. Fadervors rette placering er ved dåb og nadver:

Ved »Badet« og ved »Bordet«
 Os lægger i vor Mund
 Vorherre Bønne-Ordet
 Paa Barne-Troens Grund,
 Det fremmes som det fredes,
 Det høres som det bedes
 I *Jesu Christi* Navn!

IV 281,8

Ved dåb og nadver betyder, at Fadervor på en gang er knyttet til Jesus den lille, fordi den skænkes barnet i dåben, og til den opstandne, fordi bønnen også viser frem. Ganske som håbet var knyttet til begge.

Som mellemstilling er det, at Fadervor og håbet stiger op og ned. Håbet er en himmelstige ligesom Fadervor:

Børne-Retten i Guds Rige
 det er, som hvert Hjerte veed,
 Ret til Haabets Himmelstige

...

V 185,2

Trods frafald vil der ske en vækst - omend langsomt. Vokser håbet

under bønnen op til fuldkommenheden, da vil såvel håb som Fadervor forsvinde. Deres funktion som vækstsymboler vil være indfriet:

Haabet stige,
 Frygten vige
 I Vorherres *Jesu* Navn,
 Mens vi skride,
 Til vi glide
 Ind i Kiærlighedens Havn!
 Der er Freden Haabets Frugt,
 Der er Frygten udelukt.

IV 135,6

Paa det Bjerg Guds kiære Søn
 Lærer os sin egen Bøn,
 Hvormed her Guds Børn skal stige
 Op til Høibords i Guds Rige,
 Hvor Guds Brød er evigt Liv!

V 72,8

Når håbet og Fadervor er forsvundet, da er kærligheden tilbage.

c. *Kærlighed*

Kærligheden er ganske vist det sidste led i treklangen og det sidste trin på væksten; men samtidig er dåben også bestemmende for kærligheden. Her genoplives den kærlighed, der var fra skabelsen af. Det er værd at bemærke, at når Grundtvig taler om kærlighed, tænker han altid på den kærlighed, der stammer fra Gud, og som Gud har indpodet i mennesket. Det er sjældent næstekærlighed, Grundtvig taler om. Kærligheden er begyndelsen til alle ting, for det var med kærlighed, at Gud skabte verden med sin ånd og med sit ord, og det er den samme kærlighed, der kommer ved menneskets genindsættelse som Guds barn i dåben. Og samtidig er kærligheden det, der er tilbage, når det fuldkomne liv oprinder:

Saa er baade her og hist,
Kiærligheden først og sidst,
 Kiærligheden, *Fader* kaldt,

I Guds Rige Eet og Alt,
 Kiærlighed til *Liv og Fred*,
 Som i *Sandhed* bliver ved,
 Kiærlighed til Kiærlighed!

I 88,16

Kærligheden er Gud selv, »Fader kaldt«. Når det er tilfældet, må kærligheden være overalt fra den første skabelse og indtil nu. Kærligheden er i verden nu gennem Guds Ånd, den Ånd, der er Guds stedfortræder på jorden, og det er gennem den, der skabes liv:

Gud, vor Gud, er *Kiærligheden*:
 Livets Kilde, Livets Lyst,
 Hvor Han aander, blomstrer *Eden*
 Op i Nord saavel som Øst;
 Fra Hans Rige, fra Hans Borg,
 Flygter Frygt og Tvivl og Sorg,
 Liv er Føden, Lys er Klæden,
 Sød og salig Himmel-Glæden!

IV 400,9

Guds kærlighed viser sig i naturen. Dens skønhed og frodighed er et kraftbevis på, at genoplivelsen gjaldt hele det jordiske område:

»Hvad betegner hvad betyder Sommer-Livet i sin Herlighed hvad hviske Bladene vel om i de maigrønne Skove, hvad dufter Lilien vel af i Brude-Klædning, hvad toner Fugle-Sangen for i Lunden, hvi opmuntrer, hvi forlyster det os saa, uden fordi det taler med Varme til vort Hjerte om Liv og Glæde, det er: om Kiærlighed« (1.s.e.trin 1823, s. 5f.).

Livet tilhører Gud som skaberen og genskaberen. Der er ud fra dette sted ingen tvivl om, at Grundtvig havde et positivt syn på menneskelivet. Det er ikke så mærkeligt, at Grundtvig tager sommerlivet med dets frugtbarhed og grøde som et bevis for Guds kærlighed. Sommeren er i den naturlige verden højdepunktet af de fire årstider, og med sommeren oprinder den tredje store højtid, pinsen.

Pinsen står for Grundtvig som højdepunktet af de tre store kirkelige fester, fordi Guds kærlighed denne dag viste sig i al sin styrke, da Helligånden kom til verden som Guds stedfortræder. Pinsens

begivenhed afslører sig i selve årstiden, sommeren, der er højdepunktet i det naturlige liv. Det naturlige og det genskabte er endnu engang forbundet, fordi det er her i den naturlige verden, at det fuldkomne liv afspejles og Guds kærlighed afsløres. Kærlighed og Ånd forbindes, de peger begge frem mod det eskatologiske Gudsrige gennem deres virke på jorden. Man kan sige, de foregriber det fuldkomne liv:

O, Kiærlighed selv!
 Du rolige Kilde for Kræfternes Elv
 Han kalder Dig Fader, som løser vort Baand,
 Al Livs-Kraft i Sjælen er Gnist af din Aand
 Dit Rige er der hvor man Død byder Trods,
 Det komme til os!

III 86,11

Den anden side af kærlighedens væsen: begyndelsen på alle ting, er den egentlige årsag til tro og håb. Retteligt burde kærlighedens plads i treklangen være både før troen og efter håbet:

Kiærlighed er Hjerter-Grunden
 Til vor Tro og til vort Haab,
 Til vort Liv i Fødselsstunden
 Af Guds Aand ved Herrens Daab,
 Til vor Fred ved Naades-Ordet,
 Til vor Fryd ved Naade-Bordet,
 Er et himmelsk Moderskiød
 Til vor Trøst i Liv og Død.

IV 264,3

Kærligheden følger fra dåb til nadver, begyndelse og ende. Ja, mere end det. Den følger mennesket i alle livets forhold og er en grundfaktor i den menneskelige tilværelse. Uden Guds kærlighed ville væksten ikke kunne ske. Uden Guds kærlighed ville mennesket ikke kunne fatte, at det evige liv afspejles i det naturlige liv. Uden det var vækstens mål noget ganske ukendt og en helt anderledes verden. Væksten sker midt i livet mellem kærligheden som begyndelsen og som enden. Den har rod og frugt i himlen, men væksten sker på jorden:

Kiærlighed selv er Naadens Rod,
 Roden i Himmerig inde,
 Derfor til Naadens Frugt fuldgod
 Magen er ikke at finde;
 Frugten har Smag af Roden sød,
 Frugten er sød i Liv og Død,
 Sødest i Saligheds-Glæden!

IV 297,2

Tro-håb-kærlighed er en meget central treklang, når det drejer sig om vækst. I gudstjenesteforløbet åbenbarer treklangen sig som bekendelse, forkyndelse og lovsang. Disse tre tegn betyder, at menigheden under gudstjenesteforløbet styrkes i tro-håb-kærlighed, så det kan gå tilbage til hverdagen og fortsætte væksten.

Men tro-håb-kærlighed hører også som treklang til det hele menneskeliv. Det var Guds-Ordets sæd ved skabelsen såvelsom ved genskabelsen. Det naturlige menneske har i sig en skygge af denne treklang:

Tro og Haab og Kiærlighed
 Var Guds-Ordets Sæd i *Eden*,
 De i Ørken groves ned,
 Pløies op igien paa Heden,
 Straale skal de nu paany
 Under Soel og over Sky!

Altid fandtes over Jord
 Skyggen dog og Efterskinnet,
 Og af Hjertedybets Ord
 Under Suk end leved Mindet,
 Røbed hvad der ledtes om,
 Saa de kiendtes da de kom!

Tro og Haab og Kiærlighed
 Med *Guds-Ordet* fra det Høie
 Sænked sig til Jorden ned
 Fulgte af Guds Forsyns-Øie,
 Laande af en Mø saa bly
 Kiød og Blod til Liv paany!

V 253,2-4

Tro-håb-kærlighed forbinder det naturlige og det genskabte menneskeliv. Som før nævnt foregriber og afspejler kærligheden det evige liv her på jorden. Denne foregribelse finder man ganske særlig udtrykt i nadveren og dens forbindelse med væksten.

5. Dåb-nadver-fuldendelse

Når Grundtvig taler om nadver, så er nadveren ikke et entydigt begreb; men nadveren er på den ene side det sted, hvor fuldkommenheden kommer til syne, og væksten er tilendebragt. På den anden side er nadveren det sted, hvor mennesket styrkes og næres i det, der skete ved dåben, og går tilbage til livet. Det er naturligt nok, at dåben er forudsætning for nadveren, og at nadveren viser tilbage til dåben. Grundtvig kan kalde dåben »Livets Flod« (IV, 279,4), og det er af denne flod, at nadveren, »Livets Træ« (v.6) næres og vil bære frugt. Dåben er ikke saliggørelse og frelse. Muligheden for frelsen og det evige liv blev givet i dåben, men vejen går kun gennem nadveren, som nærer og styrker. De følgende vers viser det fremtidige perspektiv:

Saa æde vi det Himmel-Brød,
Som vinde kan og vare
Og drikke Himmel-Vinen sød,
Som skal vort Aasyn klare.
V 37,6

Smuler af det Livets Brød,
Som fra Himlen kommer,
Det er Lægedom for Død,
Sæd til evig Sommer!

IV 251,5

Man fødes kun en gang. Man bliver en gang for alle Guds barn, men under den naturlige og genskabte vækst har man brug for næring og styrke til at leve og til fortsat at vokse. Derfor må nadveren bestandig gentages. Kommer mennesket ikke til nadverbordet, får det ingen næring og styrkelse, og væksten vil hurtigt stoppe:

»Vi skal voxe, siger Apostelen, af Ordets uforfalskede Mælk, vi skal bekræftes i vor Daabs-Pagt af den Hellig-Aand; og vi skal mættes med haard Mad, bespises og læskes med Herrens Legeme og Blod ved hans Bord, og da, naar vi lade Naademidlerne gjøre alt, er Guds Naade over os.

Naar vi tro det, og lade aldeles den Indbildning fare, at Væksten enten hos Herren eller os kan undværes, da hører der kun til vor Væxt, at Guds Ord forkyndes levende for vore Øren, at Naade-Midlerne, hvortil Bekræftelsen i Daabs-Pagten uadskillelig hører, forrettes opbyggelig efter Indstiftelsen, og at vi kan nyde dem frit, hvor de saaledes forrettes; og det vil Gud sørge for, naar han kun ser, vi vil benytte os deraf, længes derefter og bede ham derom med et sandt Fader vor, i Jesu Navn, Amen« (Jule-Søndag 1835; PF, s. 326f.).

Skal det spæde håb vokse op med det spæde barn, må det undervejs næres ved nadveren. Her beder menigheden Fadervor, som viser tilbage til dåbspagten og frem mod det evige liv. Her styrker nadveren menigheden i troen og håbet og sammenknytter den i kærlighed. Det samme Ord, som lød ved dåben, lyder igen ved nadveren, og det er den samme Ånd, der virker i nadveren, som det var i dåben. Følgelig er nadveren en stadig gentagelse af dåbspagten, men med den forskel, at nadveren er for det naturlige og genskabte menneske, som kan tåle »haard Mad«, dvs. at mennesket må være vokset et stykke, førend det kan komme til nadverbordet. Hvornår er mennesket kommet så vidt? Set fra den synsvinkel, at nadveren er næring og styrke til fortsat vækst, skulle man tro, barnet blot skulle være ude over ammetiden. Men sådan forholder det sig ikke. For, set fra den anden synsvinkel, hvor nadveren er vækstens endemål og foregribelse af fuldkommenheden, må mennesket være blevet fuldvokset. Da disse to synsvinkler på ingen måde kan adskilles i Grundtvigs teologi, er der et ejendommeligt dobbeltsyn: mennesket er vokset et stykke, men trænger til næring og styrkelse for at vokse videre, og samtidig er mennesket blevet fuldvokset. Det barnlige aspekt er trængt noget i baggrunden. Nadveren er rent konkret ikke for børn, men for de voksne:

Saa lad det fra Tungen nu tone i Sky,
Vor Enevolds-Konge til Glæde:
Med Tro paa din Tale vi Pagten fornye,

Kom, døb os til Himmerigs Spæde,
 Og lad os saa voxe med Aand og med Ord,
 Til Sæde med Æren vi faae ved dit Bord,
 Som værdige Giæster,
 Som Konger og Præster,
 Som Eet med vor Drot!

I 83,7

Dåb til »Himmerigs Spæde«, derpå vækst og så først nadver. Man kan godt tale om en vis logik, når Grundtvig ikke kan gå ind for børnealtergang: I dåben kom Jesus den lille til barnet og voksede op med det, i nadveren er det den opstandne, der kommer til mennesket, og skal parallelliteten mellem Jesu vækst og menneskets fastholdes, må mennesket være blevet fuldvokset med Jesus. Alligevel - set fra den anden synsvinkel - er mennesket langt fra fuldkommenheden med den opstandne. Det er stadig et barn, der skal vokse og have næring til det. Barnligheden er stadig central:

Nu i Hans Huus ei truer Død,
 Men evigt Liv tilbydes,
 Nu skal Hans Alters Skue-Brød
 Af hele Folket nydes,
 Og knæle I ved Kongens Bord,
 Med Barne-Tro paa Sandheds Ord,
 Da vorde I Hans Lige!

I 7,6

Men disse to synsvinkler betyder ikke, at der er tale om to modsætninger. Begge findes, hver eneste gang der fejres nadver: Når den døbte kommer med sin barnetro og sit spæde håb for at blive styrket og næret, da er den døbte midt i himmerig. Det evige liv afslører sig. Himmel og jord bliver et:

Hvede-Kornet og Vin-Ranken
 Selv sig kalder Herre min,
 Saa med Flid Han fører Tanken
 Hen til Bordets *Brød og Viin*,
 Hvor det Himmelske i Aanden,
 Og det Jordiske i Haanden,

Sammensmelte, Eet i Grunden,
 Som i Ordet, saa i Munden,
 Til vor *Sjæls* og *Legems* Tarv!
 I 145,2

Her møder vi begge synsvinkler: når det himmelske og jordiske smelter sammen, er det evige liv oprundet. »Til vor Sjæls og Legems Tarv« understreger nadverens karakter som en stadig gentaget handling for menneskets væksts skyld.

Men ikke blot bliver himmel og jord ét. Jesus og mennesket bliver identiske, ikke som i dåben en identitet mellem Jesus den lille og barnet, men mellem den fuldvoksne Jesus og det fuldvoksne menneske:

Prøv dig selv, om du vil troe
 At til eet kan vorde To,
 Herren og hans Menighed,
 Paa en Maade, han kun veed,
 Sæt dig, naar du troer Ordet,
 Trøstig da til Nadverbordet!
 Det er midt i Himmerig.

IV 22,7

Det er troen, der afslører himmeriget og betinger nadverens foregribende karakter. Med denne tro vender mennesket tilbage til hverdagen og ser i det naturlige liv tegn på dette himmerige. Kunne man ikke se tegn på, at Guds rige allerede er begyndt her på jorden, ville nadveren åndeliggøres - og væksten med. Væksten sker i det jordiske liv, fordi det himmelske afspejles her gennem tro-håb-kærlighed. Når nadveren styrker, opføder og afslører Guds rige, vokser håbet med menneskets vækst. Adskilte man de to elementer i Grundtvigs nadversyn, da ville mennesket under væksten ikke kunne ane målet med næringen, himmeriget ville ikke kunne afspejle sig i verden, for mennesket ville ikke vide, hvad det var. Og omvendt ville nadveren som kun eskatologisk måltid sætte mennesket ind i himmerige udenom væksten og det naturlige liv. I begge tilfælde ville nadveren åndeliggøres og det naturlige liv underkendes.

Det naturlige og det genskabte liv kan ikke adskilles i nadveren, for det Guds rige, som anes her på jorden, er det samme som det,

der afsløres i nadveren. Det er Gudsriget i verden, der skal vokse op til det fuldkomne:

Guds Rige lignes ved et Frø,
 Det Mindste Man kan finde,
 Nedlagt i Muld ei til at døe,
 Men Død at overvinde,
 Opvoxende saa til et Træ,
 Som alle Fugle skiænker Læ
 Og Lyst til sødt at sjunge!

I 7,8

Også selve elementerne understreger, at det naturlige og det genskabte hører sammen. Skabelsen betyder også noget her:

»... saa er det dog lige fuldt sandt, at ved Herrens Bord gjælder det baade legemlig og aandelig som Salmisten synger, at Vinen fryder og Brødet styrker Menneskets Hjærte, fordi der er Brødet og Vinen ikke blot Billeder paa Herrens Legeme og Blod, hvori vi aandelig deelagtiggjøres, men de ere indlemmede og optagne deri ved hans Ord, som siger: tager hen og æder det, drikker alle heraf! Derfor sagde de gamle med rette, at Herren i Nadveren tilegnede sig den første Skabning og beseglede sit Ord, at han var ikke kommet for at opløse, men for at fuldkomme...« (Septuagesima-Søndag 1834; PF, s. 223).

Brødet og vinen kommer fra det naturlige livs område, hvorfor det hører hjemme her. I det naturlige liv er det næringsmiddel til fremme af væksten. Med sit ord skabte Gud marken og lagde sit ord i jorden som sæden, med det samme Ord genoplivede Gud verden, så sæden blev »Himmelbrød paa Alterbord« (III 67,21). Om vinen gælder det tilsvarende:

»Og for nu at komme tilbage til, hvad i Dag ligger os nærmest, saa var Vinstokken ogsaa upaatvivlelig et af de Træer, som Gud plantede i sin Have og lyste sin Velsignelse over, til at bære Frugt og forplante sig. Ja, rimeligvis var den netop Livets Træ midt i Haven; thi til den Gjætning føres vi ikke blot ved den mageløse oplivende Virkning, Vinen, brugt til Maade, selv i Jordens og vort Legems fordærvede Tilstand, har, men især derved, at den i Skriften er det staaende Billede paa Guds Aand som gjør levende, og er af Herren selv i sin jordiske

Skikkelse sat ved Siden af Brødet paa hans Bord, til at sammenflyde med hans Blod i Velsignelsens Kalk, som er Udødeligheds-Bægeret for os baade til Sjæl og Legeme« (Septuagesima-Søndag 1834; PF, s. 225).

Brødet og vinen ved nadveren er da de synlige tegn på, at det naturlige livs næringsmiddel og det åndelige livs er et og det samme, og tegn på, at Guds skaberværk stadig står ved magt. Nadveren fører ikke ud af livet, men ind i det til stadig vækst samtidig med, at fuldkommenheden foregribes, vækstens endemål.

Sammenfatning

Grundtvigs væksttanke er ikke entydig. Der er dels tale om den vækst, der sker uden forhindringer og fortløbende mellem dåb og nadver, og dels om den vækst, der sker med forhindringer, og hvor mennesket bestandig sættes tilbage til sin dåb. Den kontinuerlige vækst er den vækst, der finder sted, hver eneste gang der fejres gudstjeneste. I menighedens fællesskab under bekendelsen, forkyndelsen og lovsangen begynder menigheden så at sige ved dåben. Væksten sættes igang igen her, og væksten fortsætter i menigheden, indtil nadveren som klimaks bliver fejret. Når nadveren er indtaget, har menigheden gennemløbet hele væksten fra begyndelsen til enden, fra det spæde stadium og til det fuldvoksne. Den er under bønner næret i håbet, den har modtaget syndernes forladelse og Herrens velsignelse, så menigheden styrket i tro, håb og kærlighed kan vende tilbage til dagligdagen med alle dens fristelser og farer for at falde ud af dåbspagten. I hverdagen sker væksten derfor med forhindringer. Fordi væksten i det naturlige liv er plaget af disse forhindringer, må mennesket komme i menighedens fællesskab og der gennemløbe væksten fra begyndelse til ende. Uden menighedens fællesskab ville det naturlige og genskabte menneskes vækst hurtigt stoppes. Det naturlige liv og det genskabte liv kan på ingen måde adskilles, for det naturlige menneskeliv er den absolutte forudsætning for, at genskabelsen kan ske. Og kun ved at fastholde enheden mellem det naturlige og det genskabte fastholder man mennesket i det jordiske, men med troen på, at livet er noget meget større end det, man kan se. Denne meget stærke forbindelse mellem

det naturlige og det genskabte gør Grundtvig til noget andet end en tilhænger af udviklingstanken, sådan som P.G. Lindhardt har gjort det (*Konfrontation*, s. 217). Mennesket vokser ikke automatisk og bliver bedre og bedre, fordi det stadig lever i den naturlige verden med den barnlige tro og tillid til, at det er Gud, der giver væksten, og fordi det stadigvæk fristes til at falde bort fra den barnlige tro og tillid, tilbage dertil, hvor skabtheden er glemt. Der er heller ikke tale om nogen voksen sig væk fra denne verden ind i en højere sfære, men det er en vækst her på jorden. Det er Guds rige, der afspejler sig i dette liv, og det er her, Guds rige engang skal vise sig i al sin glans. Væksten sker i den af Gud skabte verden med det mål for øje, at Guds rige engang skal oprinde. Væksten kan ikke gøres åndelig.